https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Islomova Odinaxon Abdusalom qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Sotsiologiya yo‘nalishi 1-bosqich magistranti
Odinaabdusamatova6788@gmail.com

MARKAZIY OSIYODA OILAVIY QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASI: IJTIMOIY-MADANIY VA AXLOQIY TA’SIRLAR

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada Markaziy Osiyoda oilaviy qadriyatlarning transformatsiyaga uchrash jarayoni ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va axloqiy omillar kesimida tahlil qilinadi. Mintaqada oila institutining o‘zgarishi modernizatsiya, global media, migratsiya, gender tenglik jarayoni va diniy-ma’naviy qadriyatlarning kuchayishi ta’sirida shakllanayotgan murakkab hodisa ekanligi ilmiy adabiyotlar va statistik ma’lumotlar asosida yoritiladi. Tadqiqot davomida oilaning an’anaviy modeli o‘rnini bosib borayotgan yangi yondashuvlar — individuallik, erkin tanlov, hamkorlik va raqamli madaniyatning ta’siri alohida tahlil qilinadi. Shuningdek, transformatsiya jarayonining salbiy oqibatlari — ajralgan oilalar, axloqiy me’yorlarning zaiflashuvi, gender ziddiyatlari, milliy identitet muammolari va psixologik beqarorlik masalalari ko‘rsatib o‘tiladi. Qolaversa, mintaqada barqaror oilaviy qadriyatlarni rivojlantirish uchun ta’lim, media savodxonlik, gender tenglik, migratsiya bilan bog‘liq ijtimoiy himoya va mahalliy madaniy qadriyatlarni zamonaviy sharoitga moslashtirish kabi yechimlar taklif etiladi.

Tayanch tushunchalar

Markaziy Osiyo, oila, transformatsiya, gender, milliy identitet, qadriyatlar, axloqiy tendensiyalar, ijtimoiy omillar.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Annotation

This scientific article analyzes the transformation of family values in Central Asia through the lens of socio-cultural, economic, and moral factors. It highlights that changes within the family institution in the region constitute a complex phenomenon shaped by modernization, global media, migration, gender equality processes, and the strengthening of religious and spiritual values. The study examines new approaches that are gradually replacing the traditional family model — individualism, free choice, partnership, and the impact of digital culture. The negative consequences of the transformation are also discussed, including the increase in broken families, the weakening of moral norms, gender conflicts, national identity issues, and psychological instability. Furthermore, the article offers solutions for fostering sustainable family values in the region, such as education, media literacy, gender equality, social protection related to migration, and the adaptation of local cultural values to modern conditions.

Keywords

Central Asia, family, transformation, gender, national identity, values, moral trends, social factors.

Аннотация

В данной научной статье анализируется процесс трансформации семейных ценностей в Центральной Азии в контексте социально-культурных, экономических и нравственных факторов. Показано, что изменение института семьи в регионе является сложным явлением, формирующимся под влиянием модернизации, глобальных медиа, миграции, процессов гендерного равенства и усиления религиозно-духовных ценностей. В ходе исследования рассматриваются новые подходы, постепенно заменяющие традиционную модель семьи, — индивидуализм, свободный выбор, партнёрство и влияние цифровой культуры. Также отмечаются негативные последствия трансформации: рост числа распавшихся семей, ослабление нравственных норм, гендерные противоречия, проблемы национальной

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

идентичности и психологическая нестабильность. Кроме того, предлагаются решения, направленные на развитие устойчивых семейных ценностей в регионе, — образование, медиаграмотность, гендерное равенство, социальная поддержка, связанная с миграцией, и адаптация местных культурных ценностей к современным условиям.

Ключевые слова

Центральная Азия, семья, трансформация, гендер, национальная идентичность, ценности, нравственные тенденции, социальные факторы.

KIRISH.

So‘nggi o‘n yilliklarda Markaziy Osiyo jamiyatlarida yuz berayotgan ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar eng avvalo oilaning ichki tuzilmasi va qadriyatlar tizimida namoyon bo‘lmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, mintaqada oila tarkibi qisqarib borayotgan hududlar soni ortmoqda: masalan, Qozog‘istonda 2024-yilgi demografik kuzatuvlarda o‘rtacha oila a’zolari soni 3,4 nafarga tushgan, O‘zbekistonda esa bu ko‘rsatkich 4,6 atrofida bo‘lsa-da, yillik dinamikada pasayish tendensiyasi kuzatilmoqda. Shuningdek, BMT Aholishunoslik bo‘limi ma’lumotiga ko‘ra, Markaziy Osiyoda turmushga chiqish yoshi oxirgi 15 yilda o‘rtacha 2–3 yilga kechikkan, bu esa an’anaviy nikoh tartiblarining modernizatsiyalashayotganidan dalolat beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal kengayishi ham oilaviy munosabatlarning mazmuniga yangi tus berdi: mintaqa aholisining qariyb 78 foizi internetdan faol foydalanadi, yoshlar orasida esa bu ko‘rsatkich 94 foizdan yuqori. Raqamli muhit esa shaxslararo muloqot, gender rollari va axloqiy me’yorlarga bo‘lgan qarashlarni zamonaviylashtirib, ba’zan esa ziddiyatli vaziyatlarni yuzaga keltirmoqda. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Sotsiologiya instituti o‘tkazgan 2023-yilgi tadqiqotda yoshlarning 52 foizi oilaviy qarorlarni ota-ona emas, er-xotin tenglik asosida qabul qilish tarafdori ekanini bildirgan.

Migratsiya jarayonlari ham Markaziy Osiyodagi oilaviy qadriyatlar transformatsiyasining muhim omillaridan biridir. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra,

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

mintaqa bo‘yicha mehnat migratsiyasida bo‘lgan erkaklar ulushi ba’zi davlatlarda 30 foizdan oshadi. Bu holat oilaning iqtisodiy barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa-da, ijtimoiy-psixologik mas’uliyat taqsimoti va gender rollarining qayta shakllanishiga olib kelmoqda. Shu omillar fonida an’anaviy qadriyatlar, diniy e’tiqodlar, mahalla institutining ijtimoiy nazorati hamon o‘z ta’sirini saqlagan holda, zamonaviylik, individuallik, gender tenglik va global axloqiy tendensiyalar bilan kesishmoqda. Natijada, Markaziy Osiyoda oilaviy qadriyatlar tizimi inkor emas, balki transformatsiya — ya’ni moslashuv va qayta talqin jarayonini boshdan kechirmoqda. Ushbu maqolada mazkur o‘zgarishlarning ijtimoiy-madaniy va axloqiy omillari chuqur tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Oilaviy qadriyatlar transformatsiyasi masalasi sotsiologiya, antropologiya va madaniyatshunoslik ilmiy adabiyotlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, Markaziy Osiyo kontekstida mazkur jarayonning o‘ziga xos jihatlari ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan tahlil qilingan.

Oilaviy tizimning evolyutsiyasi bo‘yicha klassik nazariy qarashlar, xususan T. Parsonning struktur-funksionalizm nazariyasi, modern jamiyatda oila rollarining ixtisoslashuvi va torayishini asoslaydi. Parson (1955) oilaning asosiy vazifalaridan biri sifatida farzandlarni ijtimoiylashtirish va emosional qo‘llab-quvvatlashni ko‘rsatadi. Ushbu nazariy qarash Markaziy Osiyodagi o‘zgarishlarni tahlil qilishda ham dolzarb, chunki hududda an’anaviy keng oila modelidan yadro oila shakliga bosqichma-bosqich o‘tish jarayoni kuzatilmoqda.

A. Giddensning “transformatsion oila” konsepsiyasi esa zamonaviy jamiyatda nikoh va oilaning individuallik, tanlov erkinligi va tenglik asosida qayta shakllanishini ta’kidlaydi. Markaziy Osiyo tadqiqotlarida Giddensning “sof munosabat” (pure relationship) g‘oyasi “romantik tanlov”, “psixologik moslik” kabi yangi qadriyatlar kuchayib borayotgani bilan mos tushadi.

Mintaqa davlatlarida olib borilgan empirik ishlanmalar oilaviy qadriyatlar transformatsiyasi an’anaviylik va modernlik to‘qnashuvi sifatida kechayotganini

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

ko‘rsatadi. O‘zbekiston, Qozog‘iston, Tojikiston va Qirg‘izistonda o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki:

O‘zbekiston Sotsiologiya ilmiy-tadqiqot instituti (2023) oila modeli, gender rollari va turmushga chiqish yoshiga doir qarashlarning sezilarli darajada o‘zgarayotganini qayd etadi. Yoshlar orasida tenglik, erkin tanlov va hamkorlik tamoyillariga asoslangan nikohlar soni ortib bormoqda.

Qozog‘iston Milliy statistik agentligi hisobotlarida urbanizatsiya va iqtisodiy migratsiya oilaning funksiyalariga kuchli ta’sir ko‘rsatayotgani ta’kidlangan. Migratsiya, xususan, erkaklar migratsiyasi ayollarning iqtisodiy faol bo‘lishi va qarindoshlik aloqalarining zaiflashishiga sabab bo‘lmoqda.

Tojikiston bo‘yicha tadqiqotlarda (Rahmonova, 2021) diniy qadriyatlarning mustahkamligi fonida mehnat migratsiyasi oilaviy tarbiya va nikoh barqarorligiga yangi muammolar olib kirayotgani ko‘rsatiladi.

Shu ma’noda, mahalliy ilmiy adabiyotlar Markaziy Osiyodagi o‘zgarishlar ikki qutb — an’anaviy kollektivizm va zamonaviy individualizm o‘rtasida shakllanayotganini e’tirof etadi. Jahon banki, UNFPA va UN Women tomonidan tayyorlangan xalqaro hisobotlar Markaziy Osiyo davlatlarida gender munosabatlari tez o‘zgarayotgan mintaqalardan biri ekanini ko‘rsatadi. Xususan: Ayollarning oliy ta’limdagi ulushi O‘zbekistonda 38 %, Qozog‘istonda 54 %, Qirg‘izistonda esa 46 % ni tashkil etishi gender tenglikning o‘sish dinamikasidan dalolat beradi. Biroq, UNESCO (2022) hisobotlariga ko‘ra, gender rollarining an’anaviy talqini hanuzgacha oilaviy qarorlarning asosiy ijodkori sifatida erkaklarni belgilaydi. Adabiyotlarda qayd etilishicha, ta’lim, mehnat bozoriga kirish va axborot-madaniy ta’sirlar ayollarning oiladagi mavqeini ko‘tarayotgani bilan birga, oila ichidagi rollar qayta taqsimlanayotganini ko‘rsatadi. Bu esa qadriyat transformatsiyasining eng sezilarli yo‘nalishlaridan biridir.

So‘nggi yillarda internet va ijtimoiy tarmoqlar mintaqa jamiyatlarida oilaviy qadriyatlarning yangicha shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Castellsning “axborot jamiyati” nazariyasi asosida olib borilgan tadqiqotlar Markaziy Osiyoda

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

ham media orqali tarqalayotgan global oilaviy model, gender erkinliklari, romantik individualizm kabi g‘oyalar an’anaviy qadriyatlar bilan raqobatga kirayotganini ko‘rsatadi. Mahalliy tadqiqotlar (Karimov, 2022; Bekmuratova, 2023) ijtimoiy tarmoqlar yoshlar orasida turmushga chiqish, oila mas’uliyati va axloqiy me’yorlar haqidagi tasavvurlarga kuchli “tashqi omil” sifatida ta’sir qilayotganini ta’kidlaydi.

Iqtisodiy migratsiya bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar (IOM, 2021) Markaziy Osiyo oilalarida ikkiga bo‘lingan (split-family) modelning ko‘payganini, bu esa tarbiya, ma’naviy nazorat va oila barqarorligida yangi muammolarni yuzaga keltirayotganini qayd etadi. Mahalliy adabiyotlarda (S. Yusupova, 2020) migratsiyaning pul o‘tkazmalari orqali iqtisodiy barqarorlikni oshirishi bilan birga, oila ichidagi gender rollari va qarindoshlik aloqalarining qayta talqin qilinishiga sabab bo‘layotgani ko‘rsatilgan.

Muhokama

Markaziy Osiyoda oilaviy qadriyatlar transformatsiyasi ko‘p omilli jarayon bo‘lib, an’anaviy madaniyat, diniy e’tiqodlar, global media, urbanizatsiya va migratsiya ta’sirida murakkab tarzda shakllanmoqda. Adabiyotlar tahlili ushbu jarayon bir yoqlama emas, balki moslashuvchan va bosqichma-bosqich yangilanish shaklida kechayotganini ko‘rsatadi.

Birinchidan, yoshlar orasida tenglik, individuallik va erkin tanlov qadriyatlarining kuchayishi oilaning ichki psixologik va ijtimoiy dinamikasini o‘zgartirmoqda. Bu esa klasik patriarxal modeldan hamkorlikka asoslangan oilaviy boshqaruv tomon o‘tish tendensiyasini yaratmoqda. Biroq bu o‘zgarish barcha hududlarda bir xil bo‘layotgani yo‘q: qishloq joylarda an’anaviy qadriyatlar hanuz kuchli, shaharlarda esa zamonaviy qarashlar ustunlik qilmoqda.

Ikkinchidan, iqtisodiy migratsiya oilaning shakllanishi va barqarorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Migratsiya natijasida “ajralgan oila” modeli kengaymoqda, bu holat moliyaviy daromadni oshirsa-da, ota-onalik nazorati, emotsional yaqinlik va bolalar tarbiyasida bo‘shliq keltirib chiqarmoqda.

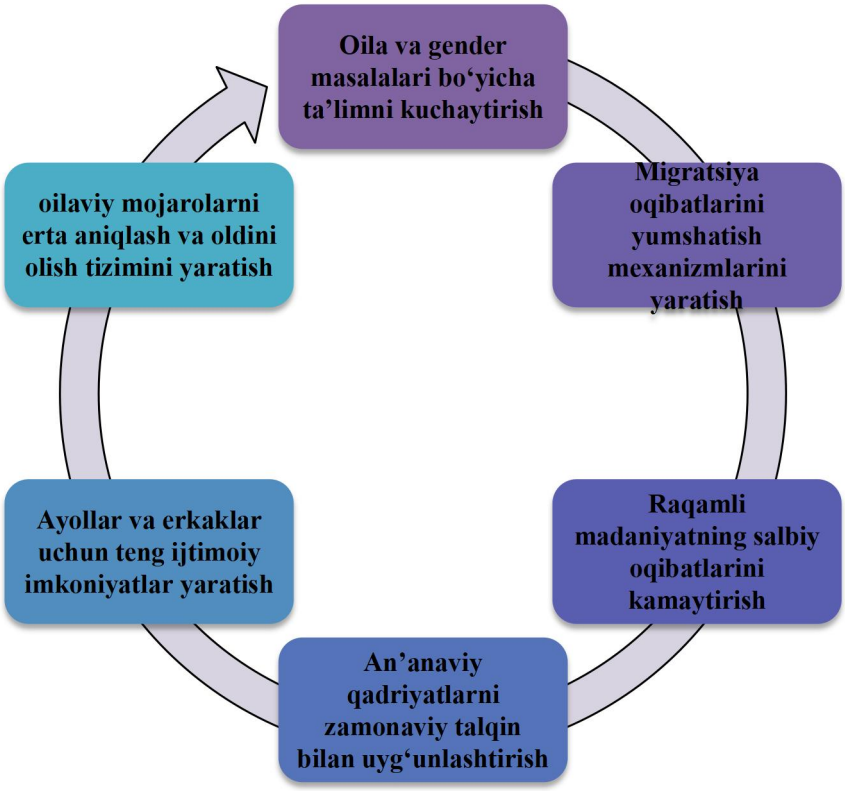
https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Uchinchidan, global media va internetning ta’siri sovet davridan meros bo‘lgan kollektivist qadriyatlar bilan ziddiyatlar yaratmoqda. Raqamli madaniyat oilaviy rollarni qayta talqin qilishga, gender tengligining faollashishiga sabab bo‘lmoqda. Ayni paytda, bu jarayon oilaviy mojarolar, ajralishlar va psixologik bosimlar kabi salbiy oqibatlarni ham kuchaytirishi mumkin.

To‘rtinchidan, diniy qadriyatlarning jamiyatdagi mavqei kuchaygani oilada axloqiy mas’uliyat, nikoh muqaddasligi va oilaning barqarorligini qo‘llab-quvvatlamoqda. Ammo ayrim hollarda diniy talqinlarning konservativ shaklda ifodalanishi ayollar erkinligi, shaxsiy tanlov va gender tenglik masalalarida qarama-qarshiliklarni ham yuzaga keltirishi mumkin.

Shunday qilib, mintaqadagi oilaviy qadriyatlar transformatsiyasi an’anaviylik, modernlik va diniy axloqiylik o‘rtasida muvozanat izlash jarayoni sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Markaziy Osiyoda oilaviy qadriyatlar transformatsiyasidan kelib chiqayotgan muammolarni yumshatish va barqaror oilaviy institutni rivojlantirish uchun quyidagi yechimlar taklif etishimiz mumkin:

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

1-jadval. Yechimlar.

Xulosa.

Markaziy Osiyoda oilaviy qadriyatlar transformatsiyasi jarayoni jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab olgan murakkab va ko‘p qirrali hodisadir. Tadqiqot davomida olingan nazariy va empirik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, mintaqada oila institutining o‘zgarishi modernizatsiya, globalizatsiya, raqamli madaniyat, migratsiya, iqtisodiy o‘zgarishlar va diniy-ma’naviy omillarning kesishgan nuqtasida yuz bermoqda.

Oila modeli, gender rollari, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy mas’uliyatga doir qarashlarda kuzatilayotgan yangilanishlar an’anaviy qadriyatlarning butunlay yo‘qolishiga emas, balki ular bilan zamonaviy tendensiyalarning moslashuvi va qayta talqin qilinishiga olib kelmoqda. Bu jarayon ayniqsa yoshlar orasida kuchliroq namoyon bo‘lib, tenglik, shaxsiy tanlov, professional o‘sish va raqamli muloqot kabi qadriyatlarning ahamiyati ortib bormoqda. Biroq o‘zgarishlar bilan birga bir qator muammolar – “ajralgan oilalar” fenomeni, raqamli madaniyatning salbiy ta’siri, axloqiy me’yorlarning zaiflashuvi, gender tenglik bo‘yicha ziddiyatlar va psixologik beqarorliklar ham yuzaga chiqmoqda. Shu sababli oilaviy qadriyatlar transformatsiyasiga faqat tabiiy jarayon sifatida emas, balki ijtimoiy boshqarishni talab qiluvchi strategik masala sifatida qarash lozim.

Umuman olganda, transformatsiya jarayoni mintaqa jamiyatlari uchun tahdid emas, balki yangilanish, ijtimoiy moslashuv va qadriyatlarning boyishi uchun imkoniyatdir. Eng muhimi, o‘zgarishlar jarayonini ijtimoiy siyosat, ma’rifat va madaniy hamkorlik orqali boshqarish — oilaviy qadriyatlarni rivojlantirishning strategik yo‘li hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Parsons, T. The Social System. New York: Free Press, 1955.

2. Giddens, A. The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford University Press, 1992.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

3. Castells, M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell Publishing, 2010.

4. UNFPA. Families in a Changing World: Global Trends and Regional Perspectives. United Nations Population Fund, 2022.

5. UN Women. Progress of the World's Women in Central Asia. UN Women Regional Report, 2023.

6. UNESCO. Gender Equality in Education: Central Asia Regional Overview. Paris: UNESCO Publishing, 2022.

7. World Bank. Central Asia Gender Assessment. Washington D.C., 2021.

8. IOM (International Organization for Migration). Migration Trends in Central Asia. IOM Regional Report, 2021.

9. O'zbekiston Respublikasi Sotsiologiya ilmiy-tadqiqot instituti. Oila va gender munosabatlarining transformatsiyasi bo'yicha sotsiologik tadqiqot natijalari. Toshkent, 2023.

10. Qozog'iston Respublikasi Milliy Statistika Byurosi. Demografik ko'rsatkichlar bo'yicha yillik hisobot. Ostona, 2024.

11. Karimov, N. Raqamli madaniyat va oilaviy munosabatlar: yoshlar qarashlari tahlili. – "Sotsiologiya" jurnali, №4, 2022.

12. Bekmuratova, S. Markaziy Osiyoda media ta'siri va oilaviy qadriyatlar. – "Ijtimoiy tadqiqotlar" jurnali, №2, 2023.

13. Rahmonova, M. Tojikistonda migratsiya va oilaviy barqarorlik. Dushanbe: Ilm nashriyoti, 2021.

14. Yusupova, S. Markaziy Osiyo jamiyatlarida gender rollari va oila. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

15. Inglehart, R., & Welzel, C. Modernization, Cultural Change, and Democracy. Cambridge University Press, 2005.

16. Norris, P., & Inglehart, R. Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide. Cambridge University Press, 2011.